

**RAQAMLI DAVRDA MEDIA AXBOROTNING JAMIYATGA TA'SIRI:
IMKONIYAT VA XATARLAR**

*Nizomiy nomidagi O'zMPU Professional ta'lim
va san'at fakulteti Musiqiy ta'lim 1-bosqich talabasi
Ergashboyeva O'g'iloy Otabek qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda media axborotning jamiyat hayotiga ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy ta'sirlari tahlil qilinadi. Axborot tarqalish tezligi, "feyk" xabarlar muammosi, algoritmlarning inson ongiga ta'siri va media savodxonlikning ahamiyati faktlar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli media, ijtimoiy tarmoqlar, feyk xabarlar, exo-kamera effekti, media savodxonlik, kibergigiyena, algoritmlar.

Annotation: This article analyzes the positive and negative impacts of media information on society in the era of advanced digital technologies. It examines the rapid dissemination of information, the problem of fake news, the influence of algorithms on human consciousness, and the importance of media literacy, all supported by factual evidence.

Key words: Digital media, social networks, fake news, echo chamber effect, media literacy, cyber hygiene, algorithms.

XXI asrning ikkinchi o'n yilligiga kelib, an'anaviy media (gazeta, radio, televideniye) o'z o'rnini raqamli platformalarga bo'shatib berdi. Bugungi kunda axborot shunchaki ma'lumot beruvchi vosita emas, balki ijtimoiy fikrni shakllantiruvchi, siyosiy jarayonlarga ta'sir qiluvchi va inson psixologiyasini o'zgartiruvchi qudratli kishandir.

Axborotning Demokratlashuvi va Tezkorlik

Axborotning demokratlashuvi va tezkorligi — raqamli davrning eng muhim xususiyatlaridan biridir. Bu ikki tushuncha jamiyatning axborot bilan ishlash uslubi va imkoniyatlarini tubdan o'zgartirdi.

Axborotning demokratlashuvi deganda, axborot yaratish va tarqatish imkoniyatining keng ommaga ochilishi tushuniladi. Avvallari axborot asosan gazeta, televideniye yoki radio kabi an'anaviy vositalar orqali faqat professional jurnalistlar tomonidan yetkazilgan bo'lsa, bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali har bir inson axborot manbaiga aylanishi mumkin.

Bu esa: fikr erkinligini kengaytiradi, turli nuqtai nazarlarning paydo bo'lishiga xizmat qiladi, jamiyatda ochiqlik va shaffoflikni kuchaytiradi.

Shu bilan birga, demokratlashuv ayrim muammolarni ham keltirib chiqaradi. Masalan, har kim axborot tarqata olgani sababli noto'g'ri yoki tekshirilmagan ma'lumotlar ham tez tarqaladi.

Axborotning tezkorligi esa axborotning juda qisqa vaqt ichida butun dunyoga tarqalish imkoniyatini anglatadi. Hozirgi kunda voqealar deyarli real vaqt rejimida yoritiladi. Bu quyidagi ijobiy jihatlarni beradi:

odamlar tezkor ravishda yangiliklardan xabardor bo'ladi,
favqulodda vaziyatlarda tezkor choralar ko'rish imkoniyati oshadi,
global aloqalar kuchayadi.

Biroq tezkorlik ham xavflardan xoli emas. Axborotni tez yetkazish istagi ba'zan uning aniqligi va ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada "feyk" xabarlar yoki noto'g'ri talqinlar keng tarqalishi mumkin. Raqamli media axborot olishdagi barcha ierarxik to'siqlarni olib tashladi. Ilgari yangiliklar faqat tahririyatlar filtri orqali yetib kelgan bo'lsa, bugun har bir smartfon egasi — "mobil jurnalist"ga aylandi

Bugungi kunda biz nafaqat axborot asrida, balki "giper-ulanagan" dunyoda yashayapmiz. Smartfonlar va ijtimoiy tarmoqlar an'anaviy mediani (gazeta, TV) ortda qoldirib, axborot iste'mol qilish madaniyatimizni tubdan o'zgartirdi. Raqamli medianing jamiyatga ta'siri — bu bir vaqtning o'zida ham taraqqiyot, ham jiddiy ijtimoiy muammodir.

Fakt: Reuters Institute ma'lumotlariga ko'ra, yoshlarning 40% dan ortig'i yangiliklarni birinchi bo'lib ijtimoiy tarmoqlardan (TikTok, Instagram, Telegram) bilib oladi.

Ijobiy ta'siri Ta'lim resurslaridan foydalanish osonlashdi, ijtimoiy muammolar (masalan, ekologiya yoki inson huquqlari) tezda rezonans keltirib chiqarmoqda.

Ruhiy salomatlik: Ijtimoiy tarmoqlardagi "ideal hayot" suratlari yoshlarda o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishiga va FOMO (Fear of Missing Out — biror narsadan qolib ketish qo'rquvi) sindromiga sabab bo'lmoqda.

Reklama bozori deyarli to'liq raqamli formatga o'tdi. Bu kichik biznes vakillariga global bozorga chiqish imkonini berdi, biroq shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi masalasini xavf ostiga qo'ydi.

Qanday Moslashish Kerak?

Raqamli media — bu qurol kabi gap: u yaratuvchi ham, vayronkor ham bo'lishi mumkin. Jamiyat sifatida ushbu ta'sirlarni jilovlash uchun quyidagilar zarur:

1. Media savodxonlik: Maktab yoshidanoq axborotni filtrlash va manbani tekshirishni o'rgatish.

2. Kibergigiyyena: Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ekrandagi vaqtni nazorat qilish (Digital Detox).

3. Tanqidiy fikrlash: Har qanday hissiyotga boy xabarni darrov ulashishdan oldin uning mantiqiy asosini izlash.

Raqamli davr bizga cheksiz bilim berdi, ammo bu bilimdan foydalanish uchun bizdan har qachongidan ham ko'proq mas'uliyat talab etiladi.

Fakt: Reuters Institute tadqiqotlariga ko'ra, 18–24 yoshdagi aholining 40% dan ortig'i yangiliklarni birinchi bo'lib ijtimoiy tarmoqlardan (TikTok, Instagram, Telegram) oladi.

Ijobiy tomoni: Bu jarayon jamiyatda ochiqlikni ta'minlaydi va ijtimoiy muammolarning (masalan, ekologiya yoki korrupsiya) tezda rezonans keltirib chiqarishiga xizmat qiladi.

"Feyk" (Yolg'on) Xabarlar va Post-Haqiqat

Tezkorlik ko'p hollarda sifat va aniqlikning yo'qolishiga olib kelmoqda. Raqamli davrning eng katta xatarlaridan biri — bu manipulyatsiya va desinformatsiyadir.

Asos: Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT) olimlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yolg'on xabarlar Twitter (X) tarmog'ida haqiqatga qaraganda 6 barobar tezroq tarqaladi. Oqibati: Bu siyosiy beqarorlikka, jamiyatdagi qutblanishga va davlat institutlariga bo'lgan ishonchning pasayishiga sabab bo'ladi.

"Exo-Kameralar" va Algoritmlar Ta'siri

Zamonaviy media platformalar (Facebook, YouTube, TikTok) maxsus algoritmlar asosida ishlaydi. Ular bizga faqat biz yoqtirgan va bizning qarashlarimizga mos keladigan kontentni ko'rsatadi. Bu ilmiy tilda "Exo-kamera" (aks-sado beruvchi xona) effekti deb ataladi.

Muammo: Insonlar faqat o'z fikrini tasdiqlovchi ma'lumotlar qurshovida qoladi, natijada boshqacha fikrlaydigan odamlarni tushunish va qabul qilish qobiliyati pasayadi. Bu jamiyatda radikallashuvni keltirib chiqaradi.

Psixologik Ta'sir va FOMO Sindro

Raqamli media nafaqat ijtimoiy, balki individual psixologiyaga ham ta'sir qiladi. Ijtimoiy tarmoqlardagi "ideal hayot" suratlari yoshlarda o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishiga va FOMO (Fear of Missing Out — biror narsadan qolib ketish qo'rquvi) sindromiga sabab bo'lmoqda.

Raqamli davrda media axborot jamiyatning ajralmas qismiga aylandi. Undan samarali foydalanish uchun davlat va jamiyat darajasida media savodxonlikni oshirish zarur. Axborotni filtrlash, manbalarni tekshirish va kibergigiyenaga amal qilish — zamonaviy inson uchun hayotiy zaruratdir.

Xulosa qilib aytganda, raqamli davrda media axborot jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib, insonlarning fikrlashi, qaror qabul qilishi va ijtimoiy munosabatlariga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Axborotning tezkorligi va demokratlashuvi keng imkoniyatlar yaratib, bilim olish, muloqot qilish va global jarayonlarda faol ishtirok etishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, "feyk" xabarlar, manipulyativ kontent va algoritmik ta'sir kabi xavflar jamiyat ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli, raqamli media imkoniyatlaridan samarali foydalanish bilan bir qatorda, media savodxonlikni rivojlantirish, axborotni tanqidiy tahlil qilish va kibergigiyena qoidalariga rioya etish muhim ahamiyat kasb etadi. Faqat shu yo'l bilan jamiyat raqamli davrning imkoniyatlaridan to'liq foydalana oladi va uning xatarlarini kamaytirishga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Reuters Institute Digital News Report 2023.** (Raqamli yangiliklar bo'yicha yillik hisobot).
2. **Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018).** The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380).
3. **Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017).** Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Council of Europe.
4. **Pariser, E. (2011).** The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. Penguin Books.
5. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni. (Milliy qonunchilik bazasi).